

FÉLIX MARTÍ IBÁÑEZ: MEDICINA I CANVI SOCIAL EN TEMPS DE REPÚBLICA

Ximo Guillem

LA BIBLIOTECA VALENCIANA HA ESTAT ESCENARI D'UNA EXPOSICIÓ, UN SIMPOSI INTERNACIONAL I ALTRES ACTES DIVERSOS AL VOLTANT DE LA FIGURA DE FÉLIX MARTÍ IBÁÑEZ. AQUEST PERSONATGE, NASCUT EN 1911, ARRIBARIA A DESTACAR EN ÀMBITS MOLT DIVERSOS. SERIA METGE I PSIQUIATRE, GRAN COMUNICADOR I DIVULGADOR CIENTÍFIC, HISTORIADOR DE LA CIÈNCIA I GESTOR D'ALGUNES DE LES REFORMES MÈDIQUES MÉS IMPORTANTS DE LA CATALUNYA DE LA PREGUERRA CIVIL. D'ALTRA BANDA, VA DESTACAR PEL SEU COMPROMÍS SOCIAL. VINCULAT A DIVERSES ORGANITZACIONS DE CAIRE LLIBERTARI, PARTICIPÀ INTENSAMENT EN LES PUBLICACIONS I INICIATIVES MÈDIQUES DEL MOVIMENT LLIBERTARI DURANT LA SEGONA REPÚBLICA.

A TRAVÉS D'AQUESTA ENTREVISTA JOSÉ VICENTE MARTÍ I ANTONIO REY, ORGANITZADORS DE TOTS AQUESTS ACTES JUNTAMENT AMB JOSEP LLUÍS BARONA, ENS MOSTREN ALGUNS DELS ASPECTES MÉS IMPORTANTS DE LA VIDA I OBRA DE MARTÍ IBÁÑEZ.

© Fotos entrevista: Miguel Lorenzo

A la fotografia, Antonio Rey (a l'esquerra) i José Vicente Martí (a la dreta), davant d'un dels cartells que componen l'exposició "Viatge al voltant del Doctor Martí Ibáñez".

Quan vàreu decidir començar a treballar en la vida i obra de Martí Ibáñez? Què us va atraure d'ell?

JOSÉ VICENTE MARTÍ: En realitat jo ja feia temps que volia estudiar aquest personatge. Era un personatge poc estudiat. Tanmateix, resultava de gran interès tant per la seua activitat en el camp de la medicina o en el de la història de la ciència (per posar dos dels camps acadèmics en els quals treballà) com per la seua implicació en la lluita social del seu temps.

ANTONIO REY: El fet de començar a estudiar aquest autor també sorgí dins d'un projecte que ja ens vam plantejar fa uns anys. El projecte consistia en fer una espècie de base de dades de metges i altres sanitaris professionals de tendència llibertària, que denominem "Bates Negres". Ara bé, quan arribàrem a la figura de Martí Ibáñez, aquest destacà com un personatge molt potent. Així, allò que anava a ser un registre en una base de dades, al final ha estat molt més.

Un dels aspectes més importants de l'obra de Martí es dona en l'àmbit de la comunicació o la divulgació. Digueu-me, sobre què escriu Martí? Com escriu? On escriu?

J. V. MARTÍ: Quan comença a publicar, tracta els grans temes del moment. Així, escriu sobre eugenèsia i neomalthusianisme. Els obrers veuen que són carn de fàbrica i com a resposta a açò es plantegen la necessitat de controlar la natalitat. Tot açò, però, no

tindrà les connotacions d'eliminació sistemàtica de persones que tindrà l'eugenèsia en el nazisme. L'eugenèsia d'aquell moviment obrer tenia més a veure amb el dret dels nadons a nàixer en condicions per al seu correcte desenvolupament.

Tot açò lligarà amb les reivindicacions del dret a l'avortament, en les quals Martí Ibáñez tindrà un paper molt important. Estarà, per tant, molt relacionat amb la sexualitat, que serà l'altre gran tema del Martí d'abans del final de la guerra. En aquest sentit, podem destacar el consultori psíquic-sexual en la revista cultural anarquista *Estudios* o el posterior consultori medicoeugènic de la revista llibertària catalana *Tiempos Nuevos*.

A. REY: En l'obra escrita de Martí cal destacar també, sobretot abans de l'exili, que el seu interès és sovint el de divulgar, el d'acostar al poble els grans temes de la ciència. Els seus textos inclouen, a més a més, consells per tal que la gent visca millor, i per tal que l'obrer siga més culte.

Després, en la seua etapa americana, els llibres són més professionals. D'altra banda, en aquesta etapa farà

«EL DR. MARTÍ REPRESENTARÀ UN PAPER IMPORTANT EN LA REORGANITZACIÓ DE L'ASSISTÈNCIA SANITÀRIA EN CATALUNYA»

un altre tipus de divulgació. Crearà la revista *MD*, que tindrà com a missió divulgar coneixements d'art, història, medicina, etc., entre la comunitat mèdica.

Durant la República apareixen iniciatives populars molt interessants dins l'àmbit de la sanitat. En algunes d'aquestes participarà Martí...

J. V. MARTÍ: En aquella època els serveis sanitaris són molt deficients. Així, sorgeixen dins del moviment obrer iniciatives com la de les mútues a baix preu, en les quals el treballador quan estava en l'atur no havia de pagar per continuar sent assistit. També es donen experiències com les de Pedro Vallina a Sevilla. A la clínica d'aquest, les persones ingressades no havien de pagar. Pedro i la seua família vivien dels animals i les verdures que produïen per a l'autoconsum.

L'experiència més coneguda, i en la qual va participar Martí, és la de l'Organització Sanitària Obrera, creada per la CNT. Aquesta va durar un any. S'hi va crear una xarxa de consultoris amb laboratori, radiografies,

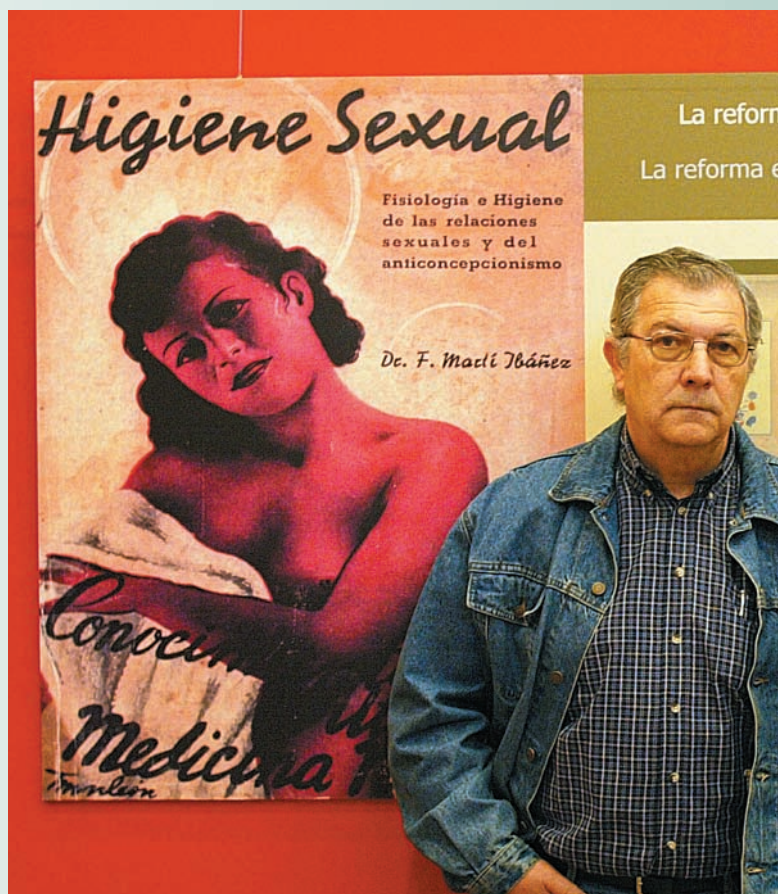
TEMPS DE REVOLTA

Recentment, la celebració a la Biblioteca Valenciana d'un seguit d'activitats al voltant de la figura del metge Félix Martí Ibáñez, anarquista, psiquiatre, sexòleg, divulgador científic i historiador de la medicina, ens ha fet recuperar la memòria d'un passat de revolta, del qual ell fou un protagonista destacat. La dècada dels anys 1930 va impulsar la importància social i política del moviment obrer revolucionari a Espanya en temps de república i guerra civil, quan el conflicte, la crisi i la revolució eren l'escenari general d'una Europa trencada. Eren temps d'agitació i radicalitat, en què semblaven possibles els ideals més utòpics. La cultura obrera va generar centenars de capçaleres de diaris i publicacions, de monografies i fullets divulgatius, de conferències als ateneus i cases del poble. Tot semblava estar en qüestió, el model de societat, la propietat, els valors, la família... i construir un nou món semblava quelcom més que una quimera de visionaris. La llibertat com a meta, que el moviment llibertari portava als més íntims racons de la vida quotidiana –alimentació, sexualitat, procreació, abstenció de consumir alcohol...–, a la societat –educació dels fills, accés a la cultura, noves formes de producció, habitatges dignes...– i a la política. Quan la CNT es va implicar en el compromís de govern del Front Popular, Federica Monseny va accedir al Ministeri de Sanitat i Félix Martí Ibáñez fou director general de sanitat i assistència social a la Generalitat de Catalunya. Hi havia molt a fer per la salut d'una societat malaltissa, amb uns indicadors de salut que feien feredat i una organització sanitària suportada amb prou feines dins l'àmbit municipal i provincial. Hi havia tant a fer. I Martí Ibáñez va romandre deu mesos al càrrec per a impulsar els ideals de l'Organització Sanitària Obrera d'una concepció integral de la salut i igualitària per a tothom. Deu mesos que van veure la promulgació del primer decret regulador de l'avortament, per tal de fer efectius dos drets tantes vegades argumentats a la premsa anarquista: la maternitat conscient de les mares i el dret dels infants obrers a una vida digna. I Martí va educar els obrers des del seu "Consultori psíquic-sexual", de la revista *Estudios*, va investigar la psicologia mística de l'Índia en una lloada tesi doctoral, va escriure sobre Freud i Maraño, sobre glàndules i estats intersexuals, es va interessar per l'eugenèsia i per la injustícia social que feia malbé les forces de la classe obrera. I un dia va perdre la guerra, la seua guerra personal i la guerra de tots. I als Estats Units d'Amèrica esdevingué un triomfador en el món del *glamour* i l'acadèmia. Fou professor d'història de la medicina al New York Medical

College i el més brillant i reeixit divulgador de la medicina i de l'humanisme mèdic des de l'editorial MD Publications Inc. Diverses col·leccions de revistes i llibres en són testimoni, com també ho són les imatges envoltat dels més importants empresaris de la indústria farmacèutica o famosos actors i actrius de Hollywood. Martí Ibáñez encarna el supervivent: revolucionari en una Espanya revolucionària i el més refinat liberal en la societat nord-americana durant els anys de la guerra freda i la distensió. Sols així podia donar el millor de si mateix a la societat que l'envoltava. Els dos Martí Ibáñez en fan un, que és el nostre.

JOSEP L. BARONA

Catedràtic d'Història de la Ciència de la Universitat de València

etc. i fins i tot es va arribar a plantejar la creació d'un hospital obrer.

El Dr. Martí exerciria també com a director general de Sanitat i Assistència Social en la Conselleria catalana que organitzava la CNT. Què va fer en aquest càrrec?

A. REY: Durant els nou mesos i mig que va exercir de director va desplegar una intensa activitat. Entre altres coses cal destacar el paper tan important que va representar en la reorganització de l'assistència sanitària en Catalunya, en la comarcalització d'aquesta assistència. Sovint es diu que foren els francesos aquells que inventaren la política de sectors en psiquiatria i, de fet, açò ja està present en els textos de Martí i en els decrets apareguts mentre era director.

J. V. MARTÍ: Un aspecte que també resulta de gran interès és que el seu càrrec unifica l'assistència social i sanitària. Açò permetrà que la prevenció aparega

com un dels aspectes més importants. Així, durant els pocs mesos que ocupa el càrrec, es realitzaran tota una sèrie de campanyes com les de la tuberculosi, el tracoma, la lepra i fins i tot la del càncer.

Avui dia els metges o científics en general acostumen a tenir cada vegada un coneixement més especialitzat. En Martí, trobem precisament tot el contrari. És en aquella època habitual l'amplitud intel·lectual i el caràcter polifacètic que demostra Martí?

A. REY: Sí, Martí no era una excepció. Podríem trobar molts exemples de metges així de polifacètics. Per posar-ne dos de ben coneguts podem anomenar-ne uns pels quals Martí mostrarà una gran admiració: Pedro Laín Entralgo i Gregorio Marañón. Dos personatges que no necessiten presentació.

Ara, cada dia anem més a allò de saber cada vegada més de cada vegada menys. Però jo crec que la idea de Martí i dels científics del seu temps era la de tenir un coneixement global dels humans. Igual estudiaven la medicina, o la història, com l'art.

I per acabar, volia preguntar-vos com s'exilia i com refà la seua vida als EEUU. Com passa tot allò?

J. V. MARTÍ: Des de l'1 d'agost de 1938 fins el 31 de desembre de 1938 viatja als Estats Units. Després, camí de Barcelona passa per París. Allà es reunirà amb l'ambaixador, el doctor Pascua, i aquest li dirà que la guerra està perduda, que els francesos preparen camps de concentració per als exiliats i que no sembla molt recomanable tornar a Barcelona.

Té clar que cal no quedar-se a l'estat francès. Tanmateix, tot i els consells de l'ambaixador, decideix tornar a Barcelona. Allà lliura l'informe pertinent sobre la seua visita als EEUU, s'entrevista amb una sèrie de persones i s'incorpora com a metge militar. Quan es retiren les restes de l'exèrcit vençut marxa cap a França, on s'amagarà fins aconseguir exiliar-se als EEUU.

Allà, primer es troba amb el suport de la Solidaridad Internacional Antifascista (SIA), per a la qual dirigirà una revista, *Ariel*, durant un temps. Després d'una època econòmicament inestable entra en el mercat laboral americà. Comença treballant per als laboratoris mèdics en el vessant de comunicació. Ocupa un lloc en la Universitat com a professor i director del Departament d'Història de la Medicina a Nova York. I, finalment, també acaba deixant-ho per dedicar-se a treballar com a editor, la seua tasca fonamental. ☺

Ximo Guillem. Departament d'Història de la Ciència i Documentació, Universitat de València.

«LA IDEA DE MARTÍ I DELS CIENTÍFICS DEL SEU TEMPS ERA LA DE TENIR UN CONEIXEMENT GLOBAL DELS HUMANS»